

РЕЦЕНЗИЯ

от

доц. д-р Валентина Георгиева Ганева-Райчева,
Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН,
научна специалност „Фолклористика”, професионално направление

3.1. Социология, антропология и науки за културата,
върху научните трудове за участие в конкурс за заемане на академичната длъжност
„професор” по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки
за културата, обявен в Държавен вестник, бр. 38 от 08.05.2018,
с кандидат доц. д-р Магдалена Борисова Елчинова

Със заповед № 3-РК-317 от 22.06.2018 г. на ректора на НБУ съм определена за член на научното жури във връзка с конкурс за заемане на академичната длъжност „професор”. Доц. д-р Магдалена Борисова Елчинова, на основен трудов договор в Нов български университет”, е единствен кандидат в конкурса. Представеният от нея комплект материали е в съответствие с Правилника за развитие на академичния състав на НБУ и включва всички изискващи се документи.

Изследователска дейност и резултати. В конкурса за академичната длъжност „професор” доц. д-р М. Елчинова кандидатства с монографията „Невидимата общност: православните българи в Истанбул” (София: НБУ, 2017. 287 с.), с 30 студии и статии (от които 12 на английски, 1 на френски и 1 на турски език), с научно съставителство на тематични сборници, броеве на сп. „Български фолклор” и антропологични поредици (общо б), с доклади в международни форуми (17 на брой), с определена преподавателска активност, административна и организационна ангажираност. Подбраните публикации са в периода 2008–2017 г.

Монографията на Магдалена Елчинова „Невидимата общност: православните българи в Истанбул” се вписва в обсега на засиления изследователски интерес към българските общности зад граница, резултат от различни миграционни потоци и житейски стратегии. Обект на антропологично проучване в книгата е една малка и слабо позната общност на православни българи (450–500 души в наши дни), родени в Истанбул, наследници на мигранти от регионите Македония и Тракия, чиито предци са се установили в мегаполиса в края на XIX в. и първите десетилетия на XX в. Известни като царградски българи, те, както показва убедително авторката, имат „съзнание за групова обособеност и сплотеност, носители са на специфична култура и се разграничават от други живеещи в Истанбул българи православни християни”. Тази общност е предизвикателство за изследователя, защото има „двоен малцинствен статут, доколкото не е мислена като значима част нито от българската, нито от турската нация” и е „метафора на границата” (в геополитическия ѝ смисъл), което обуславя специфични проявления и изражения на българската идентичност на общността.

Основната нишка, свързана с процесите на формиране и начините на изразяване на етническа принадлежност и социално включване на православните българи в Истанбул, се изтегля през цялото изложение (в главите „Миграция и памет”, „Място и принадлежност”, „Демографски, социални и културни особености”, „Национална идентичност и етническа политика”); уплътнява се с

научна аргументация плавно и постъпателно, за да намери своето обобщение в пета глава („Конструиране на етническа идентичност“). Картината на тяхното осъзнаване и изразяване като специфична категория българи се сътворява: чрез осмислянето на произхода им, чрез локалната им обвързаност, чрез мястото и ролята им в националните процеси в България и Турция, чрез разбирането им за собствената им уникалност.

Освен че представя нов приносен глас в научния диалог за българите в чужбина, монографията на М. Елчинова е ценен влог към антропологичното познание и антропологичното разбиране. Отличава се с обоснована теория, с аналитична дълбочина, с точни наблюдения, които изграждат единен и в същото време вълнуващ разказ за тази „невидима“ българска общност, тъй като в него по един неповторим начин са инкорпорирани рефлексите на антрополога и „гласовете“ на истанбулските българи.

Изследването представя актуалната картина на общността в контекста на пъстрата мозайка на Истанбул. То се основава на лично осъществени от М. Елчинова теренни проучвания сред българите на един сложен терен, какъвто е мултикултурният мегаполис Истанбул. Демографски тенденции, социални характеристики и културни практики на изследваната общност се анализират в контекста на градската среда с особена вещина, задълбочено и от различни аспекти, което е определен принос на изследването.

Монографията се отличава с ясно очертани методологически параметри на изследването и аналитична рамка, в която се разглеждат процесите на формиране и артикулиране на етничната принадлежност сред потомците на цариградските българи. В началото на труда много добре е обоснован основният понятиен апарат: *общност, миграция, миграционни ефекти, етничност, идентичност, група, граница*. Други важни категории, като *гражданство, национална принадлежност, памет, урбанизъм* и пр., се дефинират при анализа на конкретни страни от изследваната проблематика. В своето изложение М. Елчинова се основава на утвърдени подходи и теории, които прилага критично. Чрез конструктивистките подходи и трансакционализма общността на православните българи в Истанбул се разглежда като променяща се величина и се аргументират основни аспекти на вътрешната ѝ динамика. Етносимволният подход, който отдава по-голямо значение на миналото и културните характеристики при формирането и изразяването на етнична принадлежност, се използва, за да се открие гледната точка на изследваните лица за тяхната българска „същност“.

Друго достойнство на труда е широкият исторически, социален и културен контекст, в който се поставят наблюдаваните процеси. Като се опира на историографските данни и наблюдения на Б. Йелавич, Т. Жечев, Р. Даскалов, В. Божинов, Хр. Темелски, Хр. Христов, на Д. Петрова и книгата ѝ „Цариградските българи“ (2000), М. Елчинова развива някои от засегнатите въпроси в антропологична перспектива, като заедно с описанието отвън умело въвежда и гледната точка на представителите на общността. Историческият срез се допълва с паметта на членовете на общността за миналото, като се обръща внимание на това как тази памет се моделира в спомените и разказите, предавани през поколенията. Убедително е показано как устните разкази допълват официализираните исторически конструкти, добавят нови щрихи или детайли към реконstrukциите на

миналото. Така например социалният профил на православните българи в Истанбул е очертан в голям времеви диапазон (от средата на XIX в. до днес), като са открити поколенчески различия.

Безспорен принос на изследването са анализите върху формирането и съдбата на разглежданата общност, разгърнати с оглед на влиянието на националните идеологии и етничните политики на Турция и България през целия XX в., на динамиката в отношенията между двете съседни държави – като фактори, които пряко и в най-голяма степен са повлияли върху конструирането на груповата идентичност и върху стратегиите на общуване с други групи. Аргументирано е показан двойният малцинствен статут на общността, обусловен от ефектите от тези национални политики. Убедително е разгърната тезата, че „общността на православните българи в Истанбул е изцяло формирана и моделирана под влияние на границата като геополитическо понятие” и се „характеризира с присъщата на границата амбивалентност” (с. 202).

Специално внимание се отделя на важното място на локалната принадлежност в малцинствена ситуация. М. Елчинова детайлно и с вещина разкрива сложните преливания между малцинство и мнозинство в социокултурната динамика на големия град, променящите се доминиращи дискурси за характера на града и за облика на „истинските истанбулци“, като насочва вниманието върху топографията на общността, обхвата на представата за Истанбул като родно място, компенсиращо липсата на Родината в смисъла на националистическия дискурс. Рефлексите, свързани с локалната принадлежност, убедително подкрепят тезата, че етничните и религиозните категории придобиват ново значение и значимост в контекста на локалните групирания и лоялности. Като се основава на социологически, културологични и политологически изследвания върху Истанбул, авторката очертава профила на мегаполиса като „разделен град” и убедително показва как една малка и различна от националното мнозинство етнокултурна общност може да се впише в градското мнозинство.

Прецизни са анализите, посветени на духовните и материалните възплъщения на етничността, емблематични примери за които са родствената свързаност и българските места в Истанбул. Българските топоси, обвързани с борбата за създаване на самостоятелна българска църква и движението за национално формиране през епохата на Възраждането, са открити като важни опори на самоопределението на потомците на цариградските българи.

Книгата „Невидимата общност: православните българи в Истанбул” представя антропологическо изследване в дълбочина. Начините и стратегиите, по които тези българи изграждат и изразяват своята общностна идентичност, както и факторите, които ги обуславят, се разкриват детайлно и прецизно, въз основа на съчетаване на различни гледни точки – външни и вътрешни. И тук, както и при други изследвания на авторката е видим стремежът да се избяга от еднозначни заключения. При интерпретирането на спомените и разказите на своите събеседници М. Елчинова винаги много коректно отчита дистанцията на времето, стремежа към политическа коректност, липсата на институционална история на общността, характеристики на общуването с изследователя, което се приема от респондента като публично говорене, а не като неформално, приятелско споделяне.

Друго достойнство на монографията е съпоставителното изследване. За да се покаже какво „липсва” или не е релевантно за предаването на културната памет на истанбулските българи, се привеждат сравнения с разкази на други групи българи от местата на произход на хората от изследваната общност, някои от които емигрирали в Америка, с наблюдения на други български общности зад граница.

Монографията на М. Елчинова предлага изпитана методология и аналитични инструменти, които могат да бъдат приложени в антропологични проучвания по проблематиката в други дестинации на формиране на мигрантски общности и сходни социокултурни ситуации. С познавателната си стойност и увлекателното изложение книгата е полезна и има своето място в обучението по антропология и етнология във висшите училища. С прецизните анализи, с очертаните процеси и тенденции в развитието на изследваната общност трудът прави видими за българското политическо и обществено пространство потомците на цариградските българи и аргументира необходимостта от нови и по-гъвкави политически решения, свързани със съхраняването на българската идентичност в чужбина.

Студиите и статиите, с които доц. М. Елчинова кандидатства в конкурса за заемане на академичната длъжност „професор”, са публикувани в престижни международни списания или в реферирани и рецензирани български научни издания, което е атестат за тяхната научна стойност и осигурява широка видимост на резултатите от научните изследвания.

Основният набор от статии (25) представят антропологични изследвания на миграционни процеси и практики, на социокултурни ефекти от миграциите. Тук откриваме прецизни анализи на различни общности: българите в Чикаго, американските македонци (№ 5, 8, 10, 11); британците, закупили къщи и установили се в България (№ 4, 7); цариградските българи (№ 10, 20, 22, 23, 24, 28, 29, 30); турците с произход от България, установили се в Турция, като фокусът е върху изселниците от 1989 г. (вж. № 3, 4, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 27. При последните са разгледани въпроси на адаптацията и включването в приемното общество, на професионалната реализация, жизнени стратегии, транснационални практики, практики на свободното време, в това число възприемането на жените изселнички от местното турско население и др. В миграционните изследвания са анализирани механизми при формиране на идентичността, ролята на историята и паметта за конструиране на идентичност в миграция, специфики на наследството в миграция, преосмисляне на травматичния опит във всекидневния дискурс, ролята на религията в ситуация на имиграция, трансформиране на локалната идентичност в резултат на миграции и др. Публикациите са принос в антропологичното осмисляне на миграционния опит и конструирането на идентичност и наследство в приемната страна. Важно място тук има студията, в която се анализира състоянието на миграционните изследвания в България и особено работата на фолклористи, етнологи и антрополози, както и популяризирането на този опит в международна среда (вж. № 6).

Друга част от публикациите на доц. Елчинова са принос в областта на граничните изследвания, една област, в която антропологичните рефлексии все още са малобройни. Кандидатката е участник в едни от първите изследователски проекти в България, свързани с гранични изследвания, член е на международна

мрежа за изследване на източната граница на Европа (EastBordNet). На конференции и семинари, в лекции и в публикации (вж. № 15, 16, 19, 21, както и в монографията) границата е обект на теоретично осмисляне, използва се като аналитичен инструмент или се очертават гранични практики и процеси.

Специално бих искала да отбележа статия № 25 („Религията в Турция между секуларизация, модернизация и национален процес“), която е анализ на политики и процеси в турското общество, довели до ситуацията в съвременността и доказателство за уменията на авторката да проучва проблемите компетентно и в дълбочина.

Отново ще подчертая, че сравнителната перспектива е важно достойнство на научното творчество на доц. Елчинова, която дава възможност за типологизиране на изследваните случаи и процеси, както и за по-широки обобщения. Ще я открием в монографията, както и в редица статии (например № 4, 10).

Част от публикациите на доц. Елчинова имат важно значение за преподаването по антропология в България (вж. № 1, 2, 9, 17). Анализите, както и участието в различни международни дискусии върху преподаването по антропология в Европа са основа за усъвършенстване на програмите по антропология в НБУ и допълват преподавателския профил на кандидатката.

Представените доклади, студии, статии и монография са резултат от редица изследователски проекти. В периода 2008–2017 г. М. Елчинова е ръководител или участник в 37 национални и международни проекта. Сред тях са и спечелените стипендии за изследователска работа в САЩ и Холандия. Кандидатката е ръководител или член на 7 проекта с привлечено външно финансиране (от които 5 международни). Притежава богат теренен опит, формиран не само в България, но и в други страни (Македония, САЩ, Израел, Турция, Гърция и др.).

Свидетелство за международната разпознаваемост на доц. М. Елчинова и авторитет като учен са не само откритите цитирания (229 на брой), но и привличането ѝ като експерт. Кандидатката е рецензент на статии за международни списания („History Research“, „Sociology Study“, „Southeastern Europe“, „Revija za sociologiju“, „Българска етнология“, „Език и публичност“); рецензент на проекти към Българо-американската комисия за академичен обмен „Фулбрайт“ и Холандския институт за развити изследвания (2002–2018); на изследователски проекти в програма на БАН за подпомагане на млади учени (2017); на проекти по програма „Култура“ на Столична община (2014–2016).

Учебна и преподавателска дейност. М. Елчинова е отговорен и взискателен преподавател с впечатляващ преподавателски опит. От 1995 г. досега чете лекции в НБУ в бакалавърски, магистърски и докторантски програми (15 курса, от които два съвместно с други преподаватели). Проблематиката включва придобиване както на основни знания в етнологията и в антропологията, така и по-специализирани – в областта на религиите, етничността, миграциите, граничните изследвания, етносемиотиката, етнопсихиатрията, ритуала, родствените системи и др. Преподавателската практика на доц. Елчинова освен НБУ включва и редица български и чуждестранни университети. През годините кандидатката е чела лекции по фолклористични, етнологички и антроположки проблеми в ЮЗУ „Неофит Рилски“ и ПУ „Паисий Хилендарски“. В рамките на различни академични програми е била гост-преподавател в университети в Холандия, САЩ, Италия,

Дания, Исландия, Чешка република, Турция. Канена е като лектор в национални и международни летни школи и семинари по антропология и с интердисциплинарен характер, провеждани в България, в Хърватия, в Полша (например в Fulbright International Summer Institute, организиран от Българо-американската комисия за академичен обмен, в “Divided Societies: Shifting Cleavages – South Eastern Europe, Middle East, Northern Ireland and North America”, в „Studies of Migration and Mobility in Europe”, в Лятна школа по антропология, организирана от департамент „Антропология” на НБУ).

Разработила е лекции на английски език за чуждестранните студенти, обучавани в НБУ по програма „Еразъм”. Участва в разработването на докторска програма по антропология, на антропологични и етноложки програми на български и на английски език, на модул за бакалавърска програма „Корпоративна култура и мениджмънт“.

В НБУ М. Елчинова е ръководител на семинар „Антропологични четения” и на практика „Интервюто в работата на антрополога”. Научен ръководител е на двама докторанти, от които единият е успешно защитил през 2005 г. в Института за фолклор при БАН. Научен ръководител е на 15 магистърски и бакалавърски дипломни работи, на студентски проекти и практики в НБУ. Академичен наставник е на петима студенти стажанти по антропология, ръководител е на стажове на бакалаври по антропология.

М. Елчинова има важна роля за обучението на студенти в изследване на миграциите и социокултурните ефекти от тях. В периода 2003–2017 г. тя е ръководител на 12 изследователски проекта с участието на студенти, някои от които са свързани с изучаване на чужд опит или обучение в теренно изследване в чужбина (Нидерландия, Турция, Белгия, Полша, Македония, Гърция).

Активно се включва като координатор или участник в 6 проекта за стратегическо развитие на НБУ, свързани с академична подкрепа на антропологията в НБУ или сътрудничество в областта на антропологията в европейски мащаб, със студентски практики или с разширяване на уменията и квалификацията на студенти и млади учени в интердисциплинарни области, с теренни проучвания по важни изследователски проблеми.

Административна и обществена дейност. М. Елчинова е ръководител на департамент „Антропология” (от ноември 2002), член е на Съвета на Магистърски факултет, член на Етичната комисия на НБУ (от 2017), член на Академичния съвет на НБУ в периода 2006–2013. Като член на редакционната колегия на изданията на департамент „Антропология” участва активно в съставянето, редактирането и издаването на поредиците.

Лични впечатления. Познавам Магдалена Елчинова от времето, в което тя дойде в Института за фолклор към БАН като редовен докторант. Свидетел съм на нейното научно и академично израстване. Работили сме заедно по няколко изследователски проекта. Още в началото на своята научна кариера М. Елчинова показва концептуално и аналитично мислене, афинитет към теорията на фолклора и съвременните социални и културни процеси. Започнала своя научен път с интереси в сферата на паремиологията, дискурсия анализ, етносемиотиката, М. Елчинова насочи вниманието си към етноложка и антроположка проблематика и подходи в изследването на етничните общности и процеси, междуетничните културни

взаимодействия, религиозните общности (християни и мюсюлмани) на Балканите. В последните години тя се наложи като един от най-добрите антрополози в областта на миграциите и граничните изследвания.

В заключение, доц. Магдалена Елчинова е утвърден учен, преподавател и експерт с авторитет в международната общност на антрополозите и етнолозите. Нейните публикации са ценен принос в миграционните и граничните изследвания в антропологична перспектива. Отличават се с теоретична дълбочина, съпоставителни анализи, с критично и прецизно боравене с категории и концепти, с въвеждане в научно обръщение на резултати от лично проведени теренни проучвания, голяма част от които в чужда езикова и културна среда. Участието на кандидатката в престижни професионални международни организации като EASA, SIEF, NFA, ESSHC, като експерт оценител за програма „Фулбрайт“ и за Нидерландския институт за развити изследвания, като рецензент на статии за различни международни списания, като лектор на чуждестранни студенти по програма „Еразъм“, програма „Фулбрайт“ и др., са възможност за представяне на постиженията на българската антропология, на преподаването и изследователската дейност в Нов български университет. Дейността на М. Елчинова като университетски преподавател има важно значение за утвърждаване на преподаването по антропология в НБУ и подготвянето на специалисти.

Въз основа на казаното по-горе, давам своята положителна оценка и убедено препоръчам на Научното жури да изготви предложение до Академичния съвет на НБУ за избор на доц. д-р Магдалена Борисова Елчинова на академичната длъжност „професор“ в НБУ по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата.

10.09.2018 г.

Рецензент:
(доц. д-р Валентина Ганева-Райчева)